

Christelijke dienst in de samenleving

Kadernota Diaconie Aartsbisdom Utrecht Bisdomraad 11 november 2005

De priester Alphons Ariëns (1860-1928) was in ons bisdom en voor heel Nederland een groot pionier en gangmaker van barmhartigheid en gerechtigheid. Daarbij vergat hij de verzoening niet, zoals in de volgende tekst blijkt. Zijn woorden zijn vandaag nog volop actueel en voor ons nog steeds een uitdaging.

*Wij moeten ten eerste onze tijd trachten te begrijpen.
Wanneer ik wij zeg, dan bedoel ik niet alleen de geestelijken,
maar evenzeer de leken, en wel de leken van elke rang en stand.
Als kinderen van een Kerk en burgers van een staat
hebben wij allen onze persoonlijke dienstplicht te vervullen.
Gij hebt natuurlijk, evenals ik,
een afkeer van het vis noch vlees zijn. Welnu,
het eerste dat wij te doen hebben is onze tijd leren begrijpen.
Het kan ons niets baten dat wij de geest en de gewoonten
van de zestiende eeuw kennen. De zestiende eeuw is voorbij.
Als wij als goede katholieken vruchtbaar willen werken
voor onze eeuw en onze tijdgenoten,
laten wij dan zorgen onze tijd en zijn strevingen te begrijpen.
Laten wij onbevangen de nieuwe tijd onder ogen zien,
ons oordeel van het **vooordeel**
en de kern van de zaken van de **bijzaken** ontdoen.
Aan beide zijden is wel eens gezondigd,
daar zijn wij mensen voor.
Laat ons de mantel van de liefde er overheen werpen,
en het goede in elkaar waardierend, eendrachtig voortgaan.*

Alphons Ariëns, toespraak voor de Katholieke Kring te Amersfoort, 23 juni 1895.

Uw Rijk kome...

In de vroege Kerk was het een ingrijpend moment wanneer de geloofsleerlingen werden ingewijd in het bidden van het ONZE VADER. Nog steeds is dit gebed het hart van ons geloof. Daarmee wijdt Jezus, de Verrezenen, ons ín in zijn relatie met God, zijn Vader; daarmee wijdt Jezus ons ín in de dienst van de navolging. Door Hem onderricht mogen we bidden^{i[1]}:

*Onze Vader in de hemel, laat uw naam geheiligd worden,
laat uw koninkrijk komen
en uw wil gedaan worden op aarde zoals in de hemel.
Geef ons vandaag het brood dat we nodig hebben.
Vergeef ons onze schulden,
zoals ook wij hebben vergeven wie ons iets schuldig was.
En breng ons niet in beproeving,
maar red ons uit de greep van het kwaad.*

In de eerste drie beden richten wij onze antenne op God, stemmen wij ons af op God en zijn Rijk. God mag dan in de hemel wonen, zijn hart gaat uit naar zijn mensenkinderen op aarde. Wij stemmen ons af: daarmee eren wij zijn Naam, daarmee voegen we ons ín in zijn Rijk en daarin vragen wij Hem te kunnen doen wat Hij van ons vraagt, zodat Zijn wil geschiedt. Dat is onze dienst aan God, onze Godsdienst.

De vier laatste beden richten onze aandacht op onze wereld. Wij vragen God om ons te voeden en te behoeden, ons te vergeven en te beschermen. Dit betekent voor onszelf dat wij God beloven zijn Wil te doen: voedsel delen met elkaar, anderen vergeven en niet meedoen met kwaad en uitbuiting. Dat is onze dienst aan mensen, onze mensendienst. En door te bidden 'onze Vader' en niet 'mijn Vader' spreken we uit dat alle mensen onze broeders en zusters zijn, kinderen van één Vader: 'Hij laat zijn zon immers opgaan over goede en slechte mensen en laat het regenen over rechtvaardigen en onrechtvaardigen' (Mt. 5,45).

Het onzevader zet ons telkens opnieuw op de weg van het werken aan gerechtigheid, barmhartigheid en verzoening. Daarmee wordt het Rijk van God werkelijkheid in onze wereld. Tot deze dienst is de Kerk geroepen. Tot deze dienst wordt elke christen geroepen.

In het onzevader zien wij de grondstructuur van ons geloof. God geeft zich in zijn genade aan ons te kennen, speciaal in Jezus Christus. Die zelfgave van God is tegelijk gave en oproep. Ons antwoord is tweevoudig: allereerst God eren, zijn Naam bezingen, zijn Rijk verwachten, en vervolgens zelf bijdragen aan een bewoonbare wereld, waarin ieder te eten heeft, waarin mensen elkaar vergeven en schulden kwijtschelden, een wereld waar het kwaad wordt uitgebannen.

Godsdienst en mensendienst, het eerste en het tweede gebod; en die twee zijn één. Franciscus zei het in al zijn eenvoud zó: wat wij aan God teruggeven voor zijn gaven is: lofprijzing van zijn Naam en dienst aan de minsten onder ons.

Vanuit zijn gevangenschap schrijft de Lutherse theoloog Dietrich Bonhoeffer: 'Ons christen-zijn zal in deze tijd slechts bestaan uit twee elementen: bidden en gerechtigheid doen onder de mensen. Elk denken en praten en organiseren van christenen moet geboren worden uit dat bidden en dat doen'^{ii[2]}.

1. Opdracht en inleiding^{iii[3]}

Opdracht

De Bisdomraad van Utrecht stelde in april 2004 een commissie in met de opdracht een 'beleidskadernota' voor te bereiden 'die voor de verschillende besturen, instellingen en werkers binnen het diocees kaderstellend kan zijn voor visie en praktijk op en in het werkveld diaconie en die tevens kan rekenen op een brede acceptatie. Het document dient de diaconale missie en beweging van het aartsbisdom te verwoorden en richtinggevend te zijn voor de verdere ontwikkeling van het diaconaal beleid op de diverse niveaus van het aartsbisdom. Groot belang wordt daarbij gehecht aan een bundeling van krachten en het maken van gezamenlijke keuzes op het diaconale veld'^{iv[4]}.

1.1 Voor wie en met wie?

De commissie heeft van meet af aan gekozen voor twee uitgangspunten.

Haar eerste vraag was: 'Voor wie schrijven we deze nota?' Het antwoord was: voor de vele geëngageerde vrijwilligsters en vrijwilligers^{v[5]} aan de basis, de leden van de vele werkgroepen. Zij geven de diaconie handen en voeten. Elk beleid moet er op gericht zijn deze gelovige vrouwen en mannen te inspireren, te stimuleren en te ondersteunen.

De tweede vraag was: 'Wie schrijven er mee aan deze nota?' De commissie wilde zich niet beperken tot de leden van de Bisdomraad en van de commissie. Er werd gekozen voor een brede consultatie: mensen uit de Diocesane (diaconale) Dienstverlening en de Diocesane Caritas, experts uit diaconale en missionaire organisaties en uit de theologische opleidingen, maar vooral: mensen met een functie dichtbij de praktijk: dienstverleners diaconie en maatschappelijke activering, diakens en pastorale beroepskrachten met het profiel diaconie. Via de laatste groepen hoopte men ook de stem van de vele vrijwilligers te kunnen honoreren. De breedte van de consultatie geeft een hecht fundament aan de nota. Over het eerste concept zijn drie bijeenkomsten gehouden en over het tweede concept twee. Deze ontmoetingen waren verrijkend voor de deelnemers onderling. Dit geeft ook een stevig draagvlak aan deze kadernotitie.

1.2 Een belofte ingelost

In 1995 stelde de Bisdomraad een concept beleidsplan SAMENGAAN op, waarin de diaconie expliciet aan de orde kwam (p.22-23). Er werd geconstateerd dat de diaconie eenzijdig *diaconie van de zorg* is geworden en er werd gepleit voor een *vermaatschappelijking van het pastoraat*. De Kerk diende aan te sluiten bij nieuwe initiatieven als Oude Wijkenpastoraat, Inloophuizen, Landbouw en Kerken en de Arme Kant van Nederland. Als plannen voor de toekomst werden genoemd: a) verheldering en bezinning op inhoud en methoden van diaconaal werk, b) werken aan een goede infrastructuur en het 'bevorderen van de coördinatie van allen die zich met diaconie bezig houden' en c) een inventarisatie van allen die werken op het gebied van diaconale zorg en maatschappelijk engagement. 'De ervaringen van deze mensen kunnen het beleid ten goede komen'.

Met deze kadernota wil het bisdom deze beloften inlossen. De nota biedt een bezinning op inhoud en methoden van de diaconie (a). Ze doet ook voorstellen voor de infrastructuur van de diaconie (b). En door de consultaties werd optimaal gebruik gemaakt van de kennis en ervaring van mensen uit het diaconale veld (c).

1.3 Op weg naar missionaire geloofsgemeenschappen

De snel veranderende wereld stelt ons voor nieuwe uitdagingen. Dat nodigt uit tot het uitgooien van *de netten in het diepe*^{vi[6]}. De Bisdomraad zag de noodzaak van een ingrijpende reorganisatie van het systeem van territoriale parochies en van de inzet van pastorale

beroepskrachten. Dit resulteerde in de nota *Profileren in het parochiepastoraat* van 2001. Uitdrukkelijk wordt daarin de bepleite reorganisatie in het perspectief gezet van missionair kerk-zijn. Daarbij vertrekt men vanuit een dubbele zending van de kerk: een naar binnen en een naar buiten (p.18-20). Er is besloten tot de vorming van parochieverbanden in het perspectief van de vorming van gefuseerde parochies. De pastorale beroepskrachten zullen voortaan werken in teamverband ten behoeve van alle plaatselijke geloofsgemeenschappen van het parochieverband of van de nieuwe grote parochie. Er werd ook besloten tot profilering bij de pastorale beroepskrachten. Daartoe worden vier profielen vastgesteld: voor catechese, diaconie, opbouwwerk en liturgie (p.29-33). Hiermee wordt een belangrijke stap gezet: het verplicht stellen van de aanstelling van een pastorale beroepskracht met als profiel diaconie maakt duidelijk dat er geen Kerk kan bestaan zonder diaconie.

Vanaf maart 2003 verschijnt dan de officiële werkmap van het bisdom *Op weg naar missionaire geloofsgemeenschappen*^{viii7}. Deze werkmap levert, in combinatie met andere beleidsdocumenten als *Het profiel van het permanent diaconaat in het aartsbisdom Utrecht* (mei 2002) en het *Algemeen reglement voor het bestuur van een (inter)parochiële caritasinstelling in de Nederlandse R.-K. Kerkprovincie* (februari 2002), een goede basis voor een diaconale infrastructuur in ons bisdom. Het is duidelijk dat de beoogde reorganisatie van parochies en pastorale beroepskrachten nieuwe kansen biedt voor een diaconale kerk.

1.4 Mogelijkheden en grenzen van een kadernota

Een kadernota kan alleen de grote lijnen schetsen, uitgaande van de volgende vragen. Wat speelt zich af binnen diaconale activiteiten en processen? Welke ondersteunende structuur wil het bisdom scheppen voor diaconie? Welke aanbevelingen doet het bisdom aan vrijwilligers in de diaconie, aan dienstverleners diaconie en aan beleidsorganen op dekenaal en (inter)parochiëel niveau? Waar wil het bisdom zichzelf toe verplichten?

Mede vanwege de veelvormigheid van de diaconale praktijk is het niet gewenst al te concrete richtlijnen en invullingen gegeven. Het is wel belangrijk dat er na het verschijnen van deze kadernota op verschillende terreinen handreikingen ter beschikking komen. Daarvoor wil het bisdom zich inzetten.

2. Een beknopte geschiedenis van de diaconie

Wie zijn geschiedenis niet kent vaart als het ware in het donker en is overgeleverd aan de mode van het moment en aan de waan van de dag. In het kader van deze nota moeten we ons beperken tot enkele hoofdlijnen die van belang zijn voor beleid dat gericht is op de toekomst^{viii[8]}.

2.1 *De vroege Kerk*

In het Nieuwe Testament wordt het woord *diakonia* (dienst) heel breed gebruikt voor alle dienstwerk binnen de Kerk. Het uitgangspunt ligt in het leven van Jezus Christus: zijn leven in daad en woord als diaconie: niet gekomen om gediend te worden, maar om te dienen.

Diaconie krijgt al snel ook meer concrete betekenissen, bijvoorbeeld de collectes voor arme christelijke gemeenten en de zorg voor armen, weduwen en wezen. Daarvoor worden diakens gewijd (zie Handelingen 6,1-7). Deze diakens blijken later ook volop geloofsverkondigers te zijn.

Als er bisschoppen komen, krijgt het dienstwerk voor de armen een belangrijke plaats. Als *vader der armen* zorgde de bisschop voor een goede diaconale organisatie. Als *advocaat van de armen* kwam hij voor hen op. Als opzichter van het kerkelijk bezit was hij *beheerder van het erfdeel van de armen*: het vierde deel van het kerkelijk bezit dat aan armen ten goede moest komen^{ix[9]}. Bij de uitvoering van al deze taken werd de bisschop bijgestaan door het *college van diakens*: een tweede kring van medewerkers naast de priesters.

2.2 *De werken van barmhartigheid*

Uit verhalen en schilderijen van de Middeleeuwen kennen we de *zeven werken van barmhartigheid*. Zes daarvan gaan terug op Jesaja 58 en Matteüs 25: die honger heeft te eten geven, wie dorst heeft te drinken geven, vreemdelingen opnemen, naakten kleden, zieken en gevangenen bezoeken. In 1207 heeft Paus Innocentius III daar, in navolging van de joodse traditie, als zevende aan toegevoegd: de doden begraven (Tobit 1,17-18). Meer recent wordt soms als achtste werk gezien: vrede stichten. Dat verwijst naar de zaligsprekingen in Matteüs 5,9.

2.3 *Rerum novarum en Alphons Ariëns*

Toen er ten gevolge van de industrialisatie grote armoede ontstond onder de arbeiders in Europa, heeft Paus Leo XIII met zijn encycliek *Rerum novarum* (1891) een grote impuls gegeven tot een eigentijds sociaal denken in de Kerk. Inzet voor gerechtigheid en de bestrijding van armoede en de gevolgen daarvan, werden in het middelpunt geplaatst. Overal in Europa ontstonden Katholieke arbeidersbewegingen.

In ons land, en speciaal in ons bisdom, werkte Alphons Ariëns helemaal in de lijn van Leo XIII. Zo werd Ariëns de pionier van de verbetering van het lot van de arbeiders en hun gezinnen.

2.4 *Caritas en Parochiële Caritas Instelling*

In 1853 werd in Nederland de bisschoppelijke hiërarchie hersteld en werd de Nederlandse Rooms-Katholieke Kerk weer 'een normale Kerk'. Daar hoorde vanzelfsprekend ook de *caritas* (liefdadigheid) bij. Toen de regering in 1854 met de eerste *Armenwet* kwam, rageerden de bisschoppen daar onmiddellijk op met hun *Algemeen Reglement voor de besturen der parochiële en andere katholieke instellingen van liefdadigheid*. Alle parochiële instellingen en activiteiten voor liefdadigheid vielen voortaan onder de zeggenschap van een eigen door de bisschop benoemd bestuur. Dit bestuur was onafhankelijk van het parochiebestuur, beschikte over eigen geldmiddelen en was alleen aan de bisschop verantwoording schuldig. Ook alle

niet-parochiële instellingen voor liefdadigheid, zoals ziekenhuizen, vielen voortaan onder bisschoppelijk toezicht. Naar de overtuiging van de bisschoppen vloeide liefdadigheid automatisch voort uit de zending van de Kerk. Caritas is een onlosmakelijk deel van die zending.

In 1963 kwam de regering met de *Algemene Bijstandswet*: de burgerlijke overheid nam de zorg op zich voor iedere Nederlandse burger die zelf niet over voldoende middelen van bestaan beschikt. De bisschoppen reageerden op de nieuwe situatie met het *Algemeen Reglement voor de Parochiële Caritas-instelling* (PCI). Het bisschoppelijk toezicht op het terrein van de caritas beperkt zich voortaan tot de parochiële activiteiten en initiatieven van het bisdom als zodanig en van dekenaten.

‘Onder caritas wordt verstaan: Het vanuit christelijke overtuiging gestalte geven aan de opdracht van de Kerk om dienstbaar te zijn aan de samenleving door aandacht te wijden aan de concrete noden en behoeften van personen en groepen van personen en daardoor bij te dragen aan het bevorderen van sociale rechtvaardigheid’^{x[10]}. (1963)

In reactie op nieuwe ontwikkelingen in de parochiële organisatie komen de bisschoppen in 1991 met een nieuw *Algemeen Reglement voor het bestuur van een (inter)Parochiële Caritas-instelling in de Nederlandse R.-K. Kerkprovincie*. De omschrijving van caritas werd gehandhaafd. De bisschoppen benadrukten dat de PCI haar beleid moet voeren in goede samenspraak met de parochie.

2.5 *Katholieke emancipatie en religieuze en sociale bewegingen*

De katholieke emancipatie was tegelijk een religieus en een sociaal project. Het ging ook om goed onderwijs, om gezondheidszorg en om het lenigen van de ergste materiële noden.

Op initiatief van bisschoppen en priesters ontstond een heel katholiek netwerk van sociale instellingen, lekenverenigingen en religieuze congregaties van zusters en broeders. Orden en congregaties hebben een cruciale rol gespeeld zowel bij de emancipatie van de katholieken, als bij het missionaire elan van de Nederlandse R.-K. Kerk, als bij de vele maatschappelijke caritatieve initiatieven.

2.6 *Diaconie als: zorg, verzet en solidariteit*

Tot ongeveer 1960 was het woord ‘diaconie’ in Nederland een typisch protestants woord en in de katholieke wereld nagenoeg onbekend. In de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw kwam in de Kerk de maatschappelijke taak van de christen opnieuw onder de aandacht, onder invloed van maatschappijkritische stromingen, de vredesbeweging, emancipatiebewegingen, groeiende belangstelling voor ontwikkelingsproblematiek, politieke en bevrijdingstheologie^{x[11]}. We zien hier een grote verruiming van het veld van de diaconie. Er ontstonden werkgroepen Kerk & Samenleving, Missie, Ontwikkeling en Vrede (MOV), en Kerk & Werk. Dit hele veld kreeg de naam ‘diaconie’.

‘(Parochiële) Diaconie is allerlei manieren waarop groepen van christenen (waaronder parochies) zich solidariseren met mensen in nood en/of (mee)werken aan het oplossen van maatschappelijke problemen’ (1987). In aansluiting hierop wordt ook vaak als omschrijving gegeven: ‘Diaconie is de christelijke dienst van zorg, strijd/verzet en solidariteit ten dienste van mensen in nood.’

Vanwege het besef dat veel lijden en nood mede het gevolg is van menselijk onrecht komt hier een nieuw kernwoord naar voren als onderdeel van diaconie: ‘gerechtigheid’ als aanvulling en correctie op de oude woorden barmhartigheid, caritas en liefdadigheid.

2.7 *Een oecumenisch handboek diaconie*

Het mag een mijlpaal heten dat in 2004 het eerste oecumenisch handboek diaconie is verschenen onder de titel: *Barmhartigheid en gerechtigheid; handboek diaconiewetenschap*. Bij het schrijven van deze kadernota heeft die publicatie mede als basis gefunctioneerd.

Onder diaconaat/diaconie verstaan we het handelen vanuit en door kerken en andere door het evangelie geïnspireerde groepen en bewegingen, dat gericht is op het voorkomen, opheffen, verminderen dan wel mee uithouden van lijden en sociaal-maatschappelijke nood van individuen en van groepen van mensen en op het scheppen van rechtvaardige verhoudingen in kerk en samenleving.(2004 Barmhartigheid en gerechtigheid blz. 392)

2.8 *Geen definitie*

In deze kadernota wordt ervoor gekozen zich niet uit te spreken over een definitie en over de grensafbakeningen die daarbij horen. Het diaconaal handelen in de praktijk is een veelvormig en bont geheel, dat steeds in ontwikkeling is. Met deze nota wil het bisdom werkers in het veld, beleidsorganen en dienstverleners inspireren: oriëntatie bieden op wat diaconie inhoudt en handreikingen geven voor een diaconale infrastructuur. De vraag wat goede diaconie inhoudt, weegt zwaarder dan de vraag of iets wel of geen diaconie genoemd kan worden. Vanuit de vrijwilligers en dienstverleners in de praktijk is gevraagd om een ‘meetlatje’ voor diaconaal werk. Dat treft u aan in paragraaf 11.

3. Diaconie op een keerpunt

Ariëns drukt ons op het hart niet in het verleden te blijven steken. Hij moedigt ons aan onze eigen tijd onbevangen onder ogen te zien, zonder vooroordelen en daarbij hoofd en bijzaken te onderscheiden (zie motto). Voor elke diaconale groep van vrijwilligers, elke diaconale organisatie, elk parochieverband en ook voor het bisdom zelf, is dat telkens weer een uitdaging. Daarbij is het belangrijk de eigen context en situatie als uitgangspunt te nemen. In deze kadernota kunnen alleen enkele grote lijnen worden aangegeven.

3.1 *Mondiale veranderingen*

De onderlinge afhankelijkheid in de wereld wordt steeds duidelijker. Alles hangt met alles samen. Dit vraagt om solidariteit over grenzen heen. Solidariteit impliceert wederkerigheid in hulp en ontwikkeling. De tijd van bevoogding is voorbij.

Het dubbele gezicht van de economie, tegelijk bron van welvaart en bron van onrecht, vraagt om analyse en reactie. Armoede, uitbuiting van het milieu en oorlogen zijn mede het gevolg van wereldwijde economische machtsvorming. Dit vraagt om analyse en reactie vanuit centrale waarden zoals we die vinden in de sociale leer van de Rooms-Katholieke Kerk met name in pauselijke encyclieken. Zij vormen een wegwijzer naar gerechtigheid.

Het gaat wereldwijd om toegang tot de hulpbronnen van het bestaan: inkomen, grond, kapitaal, kennis, gezondheid, schone lucht en schoon zoet water. Op vele manieren staat de vrede tussen volkeren en vooral tussen bevolkingsgroepen en religies op het spel. De komst van het internationale terrorisme heeft de wereld voorgoed veranderd.

Het besef dat we deel zijn van een wereldwijde kerk, als broeders en zusters in Christus, betekent voor ons een mondiale uitnodiging en uitdaging.

3.2 *Maatschappelijke ontwikkelingen*

Net als in andere West-Europese landen is in Nederland een verzorgingsstaat opgebouwd. Veel van wat door kerken is begonnen is daarin door de overheid en door professionele organisaties overgenomen en verder ontwikkeld.

Momenteel stoten wij op de grenzen van onze verzorgingsstaat en volgt de ene bezuiniging en reorganisatie na de andere. Daardoor dreigen bepaalde groepen mensen in de knel te komen of buiten de boot te vallen. Schuldproblematiek en schuldsanering is aan de orde van de dag. Het beroep op de kerkelijke diaconie neemt zienderogen toe.

Bovendien wordt onze samenleving met nieuwe problemen geconfronteerd: individualisering en het verdwijnen van gemeenschappen, de instroom van vreemdelingen, toenemende spanningen tussen bevolkingsgroepen, toenemende onveiligheid of van het gevoel van onveiligheid, spanningen tussen religies, nieuwe armoede. Dit betekent even zovele uitdagingen aan ons als mensen van de Kerk.

3.3 *Als Kerk staan we onthand*

Met het verdwijnen van de meeste katholieke maatschappelijke organisaties zijn wij als Kerk in een nieuwe situatie terecht gekomen. Tussen 1950 en 1960 leefden we nog volop in een verzuild catholicisme. Dat werken en denken vanuit een katholieke zuil is nu verdwenen, de verzuilde organisaties zijn grotendeels opgegaan in algemene. Daarmee staan we als Kerk ook min of meer onthand.

Het blijft belangrijk er vanuit te gaan dat het evangelie en het christelijk geloof betrekking hebben op heel het leven. In tegenstelling tot vroeger trekken gelovige mensen nu niet meer binnen eigen verbanden maar samen met anderen op bij allerlei maatschappelijke en persoonlijke knelsituaties. In zekere zin is het een minder collectieve en meer persoonlijke christelijke presentie geworden, maar daarom nog niet minder belangrijk. We komen weer in de buurt van de uitspraak van Jezus in Matteüs 25: 'Ik verzeker jullie: alles wat jullie gedaan hebben voor een van de onaanzienlijksten van mijn broeders of zusters, dat hebben jullie voor mij gedaan'. Met die meer persoonlijke opstelling passen we ook beter in de huidige tijd, waarin het geloof meer persoonlijk en minder collectief wordt beleefd. Tegelijk heeft dit grote gevolgen voor het organiseren van diaconie.

Een winstpunt is hierbij dat de maatschappelijke dienst van christenen lossers is komen te staan van kerkelijke belangen. Daadwerkelijke inzet en dienst is wat telt. 'Ook als er geen woord expliciete geloofsverkondiging bij is, ook als er geen kruisje op het revers gedragen wordt, ook als de ontvanger van de dienst van recht en barmhartigheid niet eens weet dat hij/zij die van een christen ontvangt, wordt daar God en Zijn Rijk gediend en gehoorzaamd'^{xiii[12]}.

3.4 *Erfgenamen van orden en congregaties?*

Ook een andere ontwikkeling dwingt de Kerk tot een heroverweging van haar diaconale presentie. Historisch gezien kent de wereldwijde Katholieke Kerk een tweestromenland: enerzijds de territoriale organisatie van bisdommen en parochies, anderzijds de meer bewegelijke stroom van orden en congregaties. Historisch gezien zijn het vooral orden en congregaties geweest, die op de nieuwe uitdagingen voor het geloof zijn ingegaan. Monniken hebben Nederland bedijkt en gekerstend. Vooral drie zaken zijn bij uitstek het domein en het werk van orden en congregaties geweest: spirituele vernieuwing, missionering en diaconale initiatieven. Tussen 1850 en 1950 kunnen we spreken van een hoogbloei van allerlei congregaties die maatschappelijke noden hebben gelenigd: ziekenzorg, jeugdzorg, onderwijs, armenzorg. Zij hebben heel wat bouwstenen geleverd voor onze huidige verzorgingsstaat.

Het gegeven dat orden en congregaties, nog meer dan bisdommen en parochies, marginaal zijn geworden, levert twee vragen op voor de diaconale presentie. De eerste is wie de

erfgenamen kunnen worden van hun maatschappelijke rol: de samenleving doordese men met gerechtigheid en barmhartigheid. Sommige orden en congregaties vormen zich om tot bewegingen, andere worden meer internationaal, weer andere sterven uit. De orden en congregaties die blijven en sommige nieuwe lekenbewegingen (zie onder 9.6) zetten zich juist in waar de gaten vallen in het maatschappelijk zorgstelsel. ‘Ze richten zich op nieuwe groepen maatschappelijk gemarginaliseerden: verslaafden, prostituees, slachtoffers van vrouwenhandel, asielzoekers en vluchtelingen, gedetineerden en ex-gedetineerden, dak- en thuislozen, stervenden’^{xiii[13]}.

Een tweede vraag is in hoeverre parochies de rol van orden en congregaties kunnen overnemen. Worden zij daarmee niet overvraagd? Wat zijn reële mogelijkheden voor parochies? De nieuwe parochieverbanden bieden hier nieuwe kansen: men kan samen aanpakken wat men alleen niet kan en men leert over de eigen grenzen en beperkingen heen te kijken.

3.5 Een krimpende Kerk

Bovenstaande vragen worden nog versterkt door het gegeven van een afnemend aantal parochiële vrijwilligers en van minder financiële middelen. Het kader raakt uitgeput. In zo’n situatie wordt de verleiding groot er aan toe te geven dat het hemd nader is dan de rok. Men trekt zich terug op wat beleefd wordt als de hoofdtaak van de parochie: viering, verkondiging, catechese en pastorale zorg binnen eigen kring. Een eenzijdig denken over parochie als gemeenschap bevordert in zichzelf gekeerde parochies. Dat diaconie een onmisbare peiler is van het gelovig leven en werken kan dan gemakkelijk naar de achtergrond verdwijnen. De Bisdomraad blijft ervan overtuigd dat diaconie tot de hoofdtaak van de Kerk hoort. De Bisdomraad meent dat juist diaconale initiatieven nieuw elan kunnen geven aan parochieverbanden en geloofsgemeenschappen. Tegelijk zal er pastorale aandacht gegeven moeten worden aan gelovigen die rouwen om het verlies van de hun vertrouwde kerk.

Conclusie

We leven dus in een tijd van nieuwe diaconale uitdagingen. Van de kracht van onze geloofstraditie en de betekenis daarvan voor het leven zijn we ons duidelijker bewust geworden. De concrete wegen voor de diaconie moeten opnieuw verkend worden. Daarbij moeten we beginnen met wat – dikwijls in het verborgene – al gedaan wordt met veel inzet. Dat dient meer aan het licht te komen.

4. De tweevoudige zending van de Kerk in de samenleving

Als gelovigen zijn we ‘mensen van de weg’ en treden we in de voetsporen van Jezus. Door ons gaat Zijn verhaal verder in de geschiedenis: het verhaal van Jezus’ leven, lijden, dood en verrijzenis wordt door de geloofsgemeenschap op drie manieren levend gehouden: het wordt verteld (verkondiging en catechese), het wordt gedaan (diaconie) en het wordt gevierd (liturgie). Er bestaat een sterke band tussen de eucharistische gemeenschap en de diaconale dienst. Bij getuigenis en diaconie treden we voornamelijk naar buiten. Deze zending of missie naar buiten heeft dus twee kanten: geloofsgetuigenis opdat mensen God en het evangelie leren kennen en zich ermee verbinden (*evangelisatie*), en de dienst aan de samenleving (*diaconale presentie*): ‘de samenleving doordese men met evangelische waarden en solidair worden met de vreugde en de hoop, de droefheid en de angst van mensen nu, vooral van de armen en gekwetsten onder hen’^{xiv[14]}.

‘Het verlossingswerk van Christus, dat er uiteraard op gericht is de mensen te verlossen, omvat tegelijk het werk aan de hele tijdelijke orde. De zending van de Kerk is dus niet alleen om de mensen de boodschap van Christus en zijn genade te brengen, maar ook om de tijdelijke orde met evangelische gezindheid te bezielen en aan haar vooruitgang mee te helpen’, (Tweede Vaticaans Concilie^{xv[15]}).

In deze zending of missie gaat het om een werkelijke ontmoeting van gelovige mensen met medemensen, van groepen en organisaties van gelovigen met maatschappelijke groepen en organisaties. *Wederkerigheid* is een basisgegeven in deze zending: het is geen kwestie van geven vanuit de Kerk en ontvangen door de ander. Gods Geest werkt ook buiten de Kerk. Ook daar zijn sporen van heil. Het zoeken van deze sporen van God is een uitdaging. Als Kerk mogen wij ook dankbaar ontvangen. Deze houding van wederkerigheid en dialoog is een belangrijke bouwsteen voor solidariteit, ter plaatse en wereldwijd.

De diaconale dienst van gerechtigheid en barmhartigheid dient vrij te zijn van eigenbelang: achter hulp en steun mag geen ‘bekeringsstrategie’ zitten. Wel kan de belangeloze diaconale dienst zijn vruchten opleveren voor de geloofsgemeenschap. De inspiratie en de vragen die mensen opdoen in de diaconie kunnen een licht werpen op wat het evangelie betekent in het leven van mensen. De weg van de navolging van Christus in zijn zorg voor mensen is een weg bij uitstek om meer leerling van Christus te worden, een weg om het geloof te verdiepen. Samengevat: een Kerk die niet evangeliseert en mensen tot geloof brengt sterft uit; een Kerk die niet diaconaal is verloochent haar roeping.

In deze nota ligt de nadruk op de diaconale presentie van de Kerk en van haar gelovigen naar buiten, in de samenleving. Tot het veld van de diaconale presentie rekenen we echter ook de belangeloze inzet voor medegelovigen in de eigen gemeenschap of andere geloofsgemeenschappen: al doende het lijden verzachten, onrecht overwinnen en verzoening bewerken. Een van de meest aantrekkelijke punten van de eerste christenen was juist dat van hen gezegd kon worden: ‘ziet hoe zij elkaar liefhebben’.

5. Geen kerk zonder diaconie

Voor een goed verstaan van de diaconie moeten we onderscheid maken tussen diaconie als *wezenskenmerk of dimensie* van de Kerk en diaconie als een *werkveld*.

We staan eerst stil bij diaconie als een onmisbare en basale dimensie van elke vorm van kerk-zijn. In het onzevader komen we het woord ‘kerk’ niet tegen, wel het Rijk Gods. Dat moet ons te denken geven. Jezus verkondigt niet de Kerk maar het koninkrijk Gods. In de evangeliën wordt duidelijk gemaakt wat Jezus daarmee bedoelt. ‘Hij trok rond in heel Galilea; hij gaf er onderricht in de synagogen, verkondigde het goede nieuws van het koninkrijk en genas iedere ziekte en kwaal onder het volk’ (Mt.4,23). Het koninkrijk en de genezing van ziekte en kwalen horen bij elkaar. In het evangelie van Lucas maakt Jezus het nog duidelijker. Jezus zegt dat door hem de woorden van de profeet Jesaja vervuld worden.

‘Om aan armen het goede nieuws te brengen heeft Hij mij gezonden, om aan gevangenen hun vrijlating bekend te maken en aan blinden het herstel van hun zicht, om onderdrukten hun vrijheid te geven, om een genadejaar van de Heer uit te roepen’ (Lk. 4,18-19).

Na de dood en verrijzenis van Jezus neemt de Kerk, de verzameling van christelijke gemeenten, deze roeping en opdracht over, geïnspireerd en geleid door de Geest van Jezus. Zoals Jezus dienaar was van het koninkrijk, zo is de Kerk dat ook. Diaconie richt het optreden van de Kerk op het komen van het Rijk Gods, diaconie wendt de blik van de Kerk naar de noden van de wereld. Mensen van de Kerk zijn niet de enigen die aan het Rijk Gods bijdragen. En wij mogen daarbij iets verwachten van het werken van Gods Geest, die ook buiten de Kerk werkt.

Als gelovigen belijden wij dat wij door God, door de Verrezen Heer, door de Heilige Geest, bijeengeroepen worden tot volk van God, tot gemeenschap, die de zending van Jezus Christus voortzet. Daarmee worden wij een speciaal soort gemeenschap, geen gezinsvervangend tehuis voor gezelligheid, maar een gemeenschap van geroepen en gezonden mensen, mensen met een missie.

Hoe gaat dat roepen in zijn werk, waarop is gemeenschap gebaseerd, wat ‘sticht’ een geloofsgemeenschap? Wij worden geroepen langs twee wegen. 1. Woord en Sacrament worden ons gegeven als gave en opgave. Wij maken ze niet zelf, wij ontvangen ze. 2. Er is nog een tweede bron van roeping. Dat is de roep, de klacht, het verlangen van mensen, de roep om verlossing. Dit Godsgeloof is begonnen bij Mozes. God roept hem, maar God is daarbij de advocaat van de nood van mensen.

‘De Heer zei: Ik heb gezien hoe ellendig mijn volk er in Egypte aan toe is, ik heb hun jammerklachten over hun onderdrukkers gehoord, ik weet hoe zij lijden. Daarom ben ik afgedaald om hen uit de macht van de Egyptenaren te bevrijden en om hen naar een mooi en uitgestrekt land te brengen... Daarom stuur ik jou nu naar farao’ (Exodus 3,7-10).

Door wie wordt Mozes nu geroepen, door de Heer of door het volk, of vereenzelvigd God zich met het lijdende volk? Bij de wederkomst van Christus is het al niet anders (Mt. 25): Jezus Christus vereenzelvigd zich met de hongerige, de dorstige, de zieke, de gevangene. Door hun roep – vaak onuitgesproken – horen we Gods stem.

Zo wordt geloofsgemeenschap steeds opnieuw geboren.

‘Uit de ontmoeting van deze beide presentiewijzen van Christus, ontstaat geloofsgemeenschap... Waar Woord en Tekenen spreken van hoop en vreugde, spreekt

de arme van lijden en ellende. Zo is er een contrast tussen deze beide aspecten van de Christuspresentie, een contrast van hoop en leed, als een contrast van dag en nacht, van hemel en aarde. Maar deze contrastervaring is in feite de voedingsbodem voor de levenspraktijk van de navolging, voor de dienst aan het leven^{xvi[16]}.

Van onze kant vraagt dat een luisteren met twee oren: met het ene oor luisteren naar Gods Woord dat we ontvangen in Schrift en Traditie, met het andere oor naar het verlangen, de klacht, het lijden, maar ook de vreugde en de hoop van mensen. De geloofstraditie kan ons oren geven om te horen wat soms bijna onuitgesproken blijft, en ogen om te zien wat zich in mensen beweegt. Het luisteren naar mensen, hen werkelijk horen, kan voor ons de verhalen van de bijbel en van de heiligen van vroeger en nu, doen opengaan, zodat we begrijpen wat er geschreven staat. Zo heeft er een wederzijdse ontsluiting plaats.

Het is duidelijk: een kerk, die niet mede gegrond wordt op het horen en zien van menselijk leed en verlangen, is geen Kerk. Een kerkelijke gemeente is diaconaal of ze is geen gemeente van Christus, een parochie die niet dient, dient tot niets.

6. Een drievoudige dienst: barmhartigheid, gerechtigheid en verzoening^{xvii[17]}

Als werkveld kan diaconie niet scherp worden afgebakend van andere kerkelijke werkvelden, met name niet van pastorale zorg en gemeenschapsopbouw. Het is zelfs nodig dat de diaconale dimensie in alle werkvelden doorwerkt. Liturgie heeft een diaconaal karakter: vandaar collecte, voorbeden en wegzending. Catechese is ook vorming tot diaconale christelijke praktijk.

Meer dan door definitie en afbakening valt diaconie te karakteriseren met een aantal sleutelwoorden, zoals ook verwoord in het motto van de diakenopleiding van ons bisdom: *omzien naar zorg, gerechtigheid en verzoening*.

6.1. a Zorg en barmhartigheid

(Geef ons vandaag het brood dat we nodig hebben)

Zorg heeft allereerst te maken met materiële noden. Die staan voorop bij de werken van barmhartigheid. Ruimer gezien betreft dat ook het nabij zijn aan mensen in de breekbaarheid en kwetsbaarheid van het leven. Gedeelde vreugde is dubbele vreugde, gedeelde smart is halve smart. Maar het gaat verder dan het oplossen van materiële nood. Mensen lijden aan hun lijden, hun ziekte, hun onmacht. We hebben hier te maken met menselijke tragiek. Het is een gevaarlijke illusie te denken dat alle leed te verhelpen is.

Het lijden tast soms de zin van je bestaan aan. Dan betreft het de tweede dood, waarover we zingen in de voorbede Groter dan ons hart: 'laat niet de dood die alles scheidt en leeg maakt, laat niet de tweede dood over ons komen' (GvL 448). Het leven is voortdurend afscheid nemen, het meest uiteraard bij het verlies van een dierbare, maar ook bij het afscheid van je jeugd of van het werkzame leven. Aandachtige nabijheid kan hier wonderen doen.

6.1.b. Gerechtigheid

(En breng ons niet in beproeving, maar red ons uit de greep van het kwaad)

Een van de namen van God is 'hartstocht voor gerechtigheid'. Daar waar lijden en dood door anderen worden aangedaan, gebeurt onrecht. Dat vraagt van christenen inzet voor gerechtigheid. We leven en geloven binnen de traditie van een God die opkomt voor slachtoffers van onrecht. Er is niet alleen onrecht dat mensen elkaar aandoen, maar er is ook veel onrecht dat heerst in verhoudingen en structuren. De laatste bede van het onzevader is niet voor niets vertaald met: 'en red ons uit de greep van het kwaad'. Criterium bij uitstek voor gerechtigheid is de onvervreembare waardigheid van de mens^{xviii[18]} (Encycliek *Dignitatis humanae*) en het respect voor de natuur.

Allerlei maatschappelijke organisaties zijn actief voor gerechtigheid en vrede. Christenen, parochies en genootschappen kunnen daarin hun bijdrage leveren en ook zelf iets ondernemen.

De kunst is te onderscheiden tussen wat in onze macht ligt om te veranderen en wat niet, en tussen tragisch lijden en onrecht. Het gebed van Hammarskjöld kan ons hierbij helpen. 'God, geef mij de kracht om te dragen wat onveranderlijk is, geef mij de moed om te veranderen wat ik kan veranderen, en geef mij de wijsheid om tussen beide te onderscheiden'. Die kunst van het onderscheiden is heilzaam voor wie diaconaal wil handelen. Het is ook heilzaam anderen te helpen dit onderscheid aan te brengen in hun leven.

6.1.c Verzoening en vergeving

(Vergeef ons onze schulden, zoals wij hebben vergeven wie ons iets schuldig was)

De derde diaconale dienst is die van bijdragen aan verzoening en vergeving. Deze dimensie is allereerst van belang voor christenen zelf die diaconaal handelen. Want in zorg voor anderen zullen we onvermijdelijk tekortschieten, onze armen blijken steeds weer te kort, en in de inzet voor gerechtigheid is het bijna onmogelijk geen enkele vorm van geweld te gebruiken. Zelf zijn we aangewezen op vergeving om diaconaal actief en blijmoedig te kunnen blijven. De bede in het 'onzevader' geeft aan dat er een innerlijke samenhang bestaat tussen vergeving door God en elkaar vergeven. Elkaar vergeven is zowel voorwaarde als vrucht van vergeving door God. Ons zelf vergeven is vaak het moeilijkst. Tot onze troost en verzoening schrijft de apostel Johannes: 'En zelfs als ons hart ons aanklaagt: God is groter dan ons hart' (1 Joh.3,20).

In het klein is de dienst van verzoening belangrijk in families en buurten, in het groot tussen bevolkingsgroepen en religieuze groeperingen. Verzoening zonder vergeving te vragen is niet mogelijk. Verzoeningscommissies in Zuid Afrika en Argentinië maken dat duidelijk. Verzoenen heeft als basis het scheppen van verbinding, in het bijzonder van verbindingen over de grenzen van de eigen kring heen, het denken in 'wij' en 'zij' overstijgen, bijvoorbeeld bij de ontmoeting van moslimvrouwen en christenvrouwen. In combinatie met de inzet voor gerechtigheid betekent dat vooral een inzet voor mensen en groepen die worden uitgesloten en niet of minder deelhebben aan het maatschappelijk en/of kerkelijk leven. Diaconale solidariteit zal niet rusten totdat mensen hun plaats hebben gevonden en gekregen.

6.2 Interne en externe, nabije en mondiale diaconie

Voor de ordening van de diaconie als werkveld wordt dikwijls gesproken van interne (voor eigen parochianen) en externe (voor anderen in de directe omgeving) diaconie. Ook spreekt men van nabije (in eigen wijk, dorp, stad, Nederland) en mondiale diaconie. Deze indelingen hebben betrekking op diaconale zorg, als inzet voor gerechtigheid en als werken aan verzoening.

In deze nota wordt eerder de nadruk gelegd op de samenhang van alle vormen van diaconie dan op grensafbakening. Voor het gericht te werk gaan kunnen de onderscheidingen goed bruikbaar zijn. Het benutten van beide indelingen levert ook belangrijke criteria op. Als een parochie alleen nabije en interne diaconie kent, dan zorgt men in feite alleen voor zichzelf. Als er alleen aandacht is voor externe en mondiale diaconie verliest men op termijn binnen parochie's het draagvlak voor diaconie. Omzien naar elkaar in een warme gemeenschap nodigt uit tot aandacht naar buiten.

7. Diaconaal handelen^{xix[19]}

Het terrein van de diaconie is heel breed en veelomvattend. Er is daarom geen simpel antwoord op de vraag hoe je het beste kunt handelen. Er vallen wel een aantal zinnige onderscheidingen te maken.

Er wordt een ander handelen gevraagd in het geval dat men een nood wil verhelpen, een probleem wil oplossen of wanneer men aanwezig wil zijn en het wil uithouden bij iemand die lijdt. De beslissende vraag is dus of we gericht zijn op het opheffen van de nood of de kwaal van iemand of dat alle accent ligt op nabijheid aan en relatie met deze mens. Dit onderscheid levert twee verschillende diaconale benaderingen op: bij probleemoplossing gaan we doelgericht te werk, in andere situaties gaan we relatiegericht te werk. In veel situaties kunnen beide benaderingen gecombineerd worden. Aandachtige aanwezigheid bij mensen doet wonderen voor ‘geholpene’ en ‘helper’ en maakt beiden vindingrijk. We zien hier opnieuw het belang van de wederkerigheid in de diaconale praktijk.

7.1 Doelgerichte diaconie

In deze diaconie ligt de nadruk op het praktische doen: het oplossen of verzachten van problemen, het wegnemen van onrecht, het bevorderen van barmhartigheid en verzoening. Je wilt hier altijd *iets bereiken*. Het is een diaconie van de daad. We kunnen vier vormen onderscheiden van toenemende complexiteit en professionaliteit.

- a) Het spontane en directe handelen van christenen, die zich door mensen in nood of door een onrechtvaardige toestand aangesproken voelen. Er ligt een nadruk op *wat* er moet gebeuren. Alleen of samen met anderen – bijvoorbeeld in het kader van Caritas of PCI – gaat men iets ondernemen: bezoeken van eenzamen, kleren of geld inzamelen bij grote rampen, vrijwilliger worden in een asielcentrum, vriendschap sluiten of maatje worden van mensen aan de rand. Deze diaconie gebeurt op gevoel en tamelijk intuïtief. Door buitenstaanders kun je zelfs als ‘een beetje idioot’ worden gezien. Meer charismatische mensen en pioniers kunnen hier een beweging in gang zetten. Veel voortreffelijk diaconaal handelen gebeurt heel eenvoudig, recht uit het hart.
- b) Soms is het nodig meer systematisch te werk te gaan, meer planmatig of projectmatig. Er moet goed geanalyseerd worden wat er aan de hand is. De klassieke drieslag van kardinaal Cardijn – zien, oordelen, handelen – is hier nog altijd van toepassing. Wat door pioniers in beweging is gebracht, kan nu een steviger bedding krijgen. Behalve aan de kwaliteit van de analyse en aan doelgerichte planning worden hier ook eisen gesteld aan de ethiek van het diaconaal handelen: de ander als subject benaderen, in dialoog met betrokkenen verder gaan, je laten corrigeren, transparant zijn. Er komt vooral nadruk te liggen op *hoe* te handelen. Het gaat om competent handelen.
- c) Nog complexer wordt het diaconaal handelen als de politiek, de economie, bedrijven of het zorgstelsel moeten worden beïnvloed om meer gerechtigheid te krijgen of tot het verzachten van noden te komen. Er wordt dan niet meer iets gedaan ‘in eigen beheer’, maar derden moeten worden beïnvloed of ‘gedwongen tot verandering’. Belangrijk zijn hier: een goede analyse, moreel beraad, een publieke strategie. Meestal worden er bewegingen of actiegroepen gevormd, Amnesty International bijvoorbeeld. Het gaat niet zozeer om de motieven van de ‘leden en sympathisanten’, als wel om het nut en de effectiviteit van de aanpak.
- d) Een vierde vorm van doelgericht diaconaal handelen is het professioneel handelen, het handelen van diaconale beroepskrachten, buurtwerkers, arbeidspastores, enzovoort. Ten dele kunnen we ook het werk van categoriale pastores hieronder rangschikken. Dit diaconaal handelen vraagt een gedegen opleiding en professionalisering.

7.2 Relatiegerichte diaconie

Ook voor mensen bij wie uiteindelijk wel degelijk iets op te lossen valt, geldt dat er allereerst aandacht nodig is, voor hun persoon, voor hun beleving. ‘Waar ontmoet ik een medemens, die mij begrijpt?’, dat is dikwijls de eerste vraag van een zieke of van iemand die een dierbare heeft verloren. Er zijn echter mensen voor wie er niets meer op te lossen lijkt. Zij ervaren dat hun leven kapot is of voelen zich als mens overbodig. Probleemgericht werken schiet dan zijn doel voorbij: het versterkt de eenzaamheid en het gevoel van zinloosheid en overbodigheid. Het enige dat dan helpt is dat er een medemens is die het met hen uithoudt.

Men spreekt van *presentie* of van *aandacht geven*. Op die manier bij de ander zijn ‘doet, ook als er niets wordt opgelost, op de meest basale manier goed: je wordt gezien, je ontvangt bevestiging, je doet ertoe, je wordt sociaal ingeweven, je bent nuttig, je kunt meer, je mag jezelf ontvluchten of juist onder ogen komen, je wordt aangeraakt en behoed’^{xx[20]}.

De beide benaderingen worden soms tegenover elkaar gesteld als interventie en presentie. ‘De interventiebenadering is gericht op *het doen verdwijnen van iets* (namelijk problemen), de presentiebenadering op *het doen verschijnen van iets*, het in het aanzien roepen van wat er gewoonlijk, elders, niet mag zijn en niet mag worden getoond’^{xxi[21]}.

Veel diaconie, denk maar aan mantelzorg, is vooral een kwestie van aandacht en praktische zorg. Die houding van aandacht kan geleerd worden. Meestal vraagt dit om iets van jezelf los te laten en niet voor de ander in te vullen wat goed is. Het vraagt de inoefening van een spiritualiteit die Paulus treffend verwoordt: ‘Handel niet uit geldingsdrang of eigenwaan, maar acht in alle bescheidenheid de ander belangrijker dan uzelf’ (Filipenzen 2,3).

Karakteristiek voor presentie is de aandachtigheid, de trouw, het kunnen uithouden bij uitzichtloosheid. Je stelt geen voorwaarden aan de ander voor het geven van aandacht, je verwacht geen beloning terug. De ander hoeft niet naar je toe te komen, je gaat hem of haar opzoeken waar zij/hij is. Je stelt wel eisen aan jezelf: belangeloosheid, integriteit, trouwe aanwezigheid die argwaan kan overwinnen, trouw aan je eigen (gelovige) levenswaarden. Je bent bij de ander in een echte ontmoeting. Deze ontmoeting is vaak heel gewoon: samen koffie drinken, klussen doen, enzovoort. Je deelt het geleefde leven. Een sterk voorbeeld van deze vorm van diaconie zijn allerlei maatjesprojecten. De wederkerigheid is sterk in deze diaconie. In zekere zin kun je van genade spreken: het is gratis. Dat geldt over en weer: je valt elkaar toe en ervaart dat als rijkdom.

De beide vormen, doelgericht en relatiegericht, staan niet tegenover elkaar. Wel kan de doelgerichte en probleemgerichte blik een grote handicap vormen om tot ontmoeting te komen. Het gericht zijn op wat je zelf vanuit je bewogenheid wilt doen is tegelijk een valkuil. Omgekeerd is het zo dat zich vanuit de relatie meestal vanzelf opgaven en doelen aandienen, waaraan doelgericht gewerkt kan worden, echter nooit buiten de ander om; nooit zó dat de ander weer kleiner wordt maar juist krachtiger.

8. Diaconie als spirituele weg

Werkelijk dienstbaar zijn aan anderen is ook een geestelijke weg, een weg om te groeien in geloof, te groeien als mens, in de navolging van Jezus. Mensen worden geroepen 'om voor elkaar zo goed als God te zijn'. Dat betekent dat we er zelf rijkere mensen van worden. Het evangelie is er immers op gericht dat wij 'leven hebben in overvloed' (Joh. 10,10).

Een aantal etappes op deze weg zijn aan te geven^{xxiii[22]}, mede aan de hand van het verhaal van de barmhartige Samaritaan (Lucas 10,25-37) en van het optreden van Jezus in Markus 6,30-44.

- a) De weg begint met ons toe te wenden, ons open te stellen voor de ander en diens nood. Een ontmoeting kun je nooit 'maken', maar je kunt je er wel op instellen. Het mysterie van de ander blijft een geheim, zoals nog meer God een geheim blijft. Wij kunnen ons ervoor open stellen om te ontvangen.
- b) Dit houdt meestal ook in dat we ons van iets anders losmaken, van onze eigen besognes, onze eigen vooropgezette ideeën en bedoelingen. De priester en de leviet lukt dat niet: zij haasten zich met een boog om de man heen om naar hun werk te gaan. Daarbij komt dat ellende ons meestal afstoot. Wij ontlopen die graag.
- c) De Samaritaan loopt er niet met een boog om heen en gaat naar de man toe. En toen hij hem *zag* kreeg hij medelijden. Dat is dus de volgorde: eerst de ander zien; en dan gebeurt er iets met je. 'Toen hij uit de boot stapte, *zag* hij een grote menigte en voelde medelijden met hen, omdat ze leken op schapen zonder herder' (Mk. 6,34). Dat zien is dus meer dan het zien van de buitenkant. Het is zien hoe mensen eraan toe zijn, zien met het hart.
- d) Cruciaal is wat er met jezelf gebeurt in of door dat zien. In beide verhalen staat het woord 'medelijden krijgen'. Letterlijk staat er dat de buik in beroering kwam: het raakt de Samaritaan en Jezus tot in de ingewanden. Soms kun je bijna misselijk worden van wat je ziet, of onmachtig of kwaad. Loop je er dan van weg?
- e) Als je zo geraakt wordt, sta je voor de keus van vluchten of er iets aan doen, allereerst wat je zelf kunt doen. Als je niet geraakt wordt, loop je verder. 'Het draaipunt van toewending naar toewijding ligt bij het geraakt worden door de ander, door God'^{xxiii[23]}.
- f) Je gaat dan een verbinding aan met de ander en doet wat je kunt doen. Jezus begint de menigte verloren schapen de weg te wijzen en later geeft hij hen voedsel voor onderweg. De Samaritaan verzacht de pijn met olie, verbindt de wonden van de man en brengt hem naar een veilige plek en zorgt daar voor hem. Toewijding en zorg krijgen zo gestalte.
- g) Ten slotte moeten we een nieuwe bekoring overwinnen: onszelf onmisbaar maken. De Samaritaan draagt de volgende morgen de zorg over aan de herbergier. Hij maakt gebruik van de voorzieningen die de maatschappij heeft en is bereid daarvoor te betalen. Jezus geeft het ook weer uit handen en doet twee dingen: Hij zegt tegen zijn leerlingen: 'geven jullie hun maar te eten' en Hij nodigt hen uit na te gaan wat zij daartoe zelf in huis hebben (Hoeveel broden hebben jullie? Ga eens kijken!). En Hij doet de mensen in groepen zitten: Hij vertrouwt ze aan elkaar toe. Dan kan er gedeeld worden, dan is er leven mogelijk.
- h) Onder dat alles door gebeurt er iets met ons geloof: we leren geloven: ons open stellen, ontvangen, ons toewijden, loslaten en overgave.

Dominee Hans Visser van de Pauluskerk in Rotterdam zei eens: 'Pastoraat is zolang mensen dragen dat je ervaart zelf gedragen te worden.' Zijn pastoraat mag je ook rustig diaconaat noemen. Veel van wat ons dierbaar is kan in deze geestelijke weg onder vuur komen te liggen. Toch is de ervaring van veel mensen dat hier gebeurt: 'wie zijn leven verliest zal het winnen'. Minstens wordt onze roep om God versterkt, een intens en vernieuwd verlangen naar Gods aanwezigheid onder mensen, juist in godgeklaagde situaties. Wij kunnen 'instrument' worden van die aanwezigheid.

9. Draggers, uitvoerders, ondersteuners en bondgenoten

Diaconie is in deze nota omschreven als een basale dimensie of wezenskenmerk van de Kerk. In strikte zin moeten we het woord ‘diaconie’ daarom alleen gebruiken als een kerkelijke organisatie of functionaris handelend optreedt. *De Kerk is draagster van diaconie*. Diaconie is er echter niet omwille van de Kerk, maar om wat de Kerk overstijgt: het komen van en werken aan het Rijk Gods. Veel mensen en organisaties werken aan het realiseren van een wereld zoals die door God bedoeld is, ook als men dat niet met geloof in God verbindt. Voor deze mensen en organisaties kan de Kerk een *bondgenoot* worden. ‘Van wie bent u bondgenoot geworden’ is een variant op: ‘wie is de naaste geworden van de man die in handen van rovers was gevallen’.

Opvang van nood, inzet voor gerechtigheid en verzoening gebeurt door vele individuele gelovigen. Zij doen dit, geïnspireerd door hun geloof. Wij noemen dit geen diaconie, maar *navolging* van Christus.

9.1 Christelijk leven als navolging van Christus

Geloof dat geen consequenties heeft in de dagelijkse levenspraktijk van christenen mag in feite geen geloof heten. De profeten van Israël hebben daar al op gewezen: liturgie zonder het doen van gerechtigheid en het bewijzen van barmhartigheid wordt volgens Hosea en Amos door God verafschuwd. Voor ons als christenen betekent geloven: Jezus navolgen, leven zoals Hij. Deze navolging werd boven (zie 6) omschreven als een drievoudige dienst van zorg, inzet voor gerechtigheid en verzoening. Aan ieder van ons stelt Jezus de vraag: ‘Wie is naaste geworden van de man die in handen van rovers is gevallen?’ En de conclusie van Jezus: ‘Doet dan voortaan net zo!’ (Luc. 10).

Gelovigen zullen dit zelf geen diaconie noemen. Ze zullen zeggen dat ons geloof dat vraagt, of nog algemener: ‘Dat doe je toch gewoon’. Inspireren tot een leven volgens het geloof, in dienst aan mensen in het perspectief van het Rijk Gods, is een van de belangrijkste opgaven van de geloofsgemeenschap. Daarmee kunnen christenen worden tot licht in de wereld en gist in het deeg. Ook de omgekeerde beweging is belangrijk: wat er gebeurt aan dienst aan mens en maatschappij, door christenen en anderen, waarderen en leren zien in het licht van het evangelie.

9.2 De geloofsgemeenschap als draagster van diaconie

Het uitgangspunt van deze kadernota is dat parochies of plaatselijke geloofsgemeenschappen de primaire dragers zijn van de diaconale activiteiten van de Kerk. Afzonderlijk of gezamenlijk met andere parochies geven zij gestalte aan de diaconale dienst. Een pastoraal beleidsplan kan daarom niet zonder een deelplan voor diaconie. Binnen het parochieverband kunnen we verschillende dragers en uitvoerders van de diaconie onderscheiden.

9.3 Diaconale werkgroepen

Daadwerkelijke diaconie krijgt gestalte in het werk van de vele *vrijwillig(st)ers* in allerlei werkgroepen en projecten: werkgroepen Kerk en Samenleving, werkgroepen Missie, Ontwikkeling en Vrede en talrijke meer op specifieke noden gerichte activiteiten. Deze (werkgroepen van) vrijwilligers vormen het hart van de diaconie ter plaatse. Soms functioneren zij parochieel, soms interparochieel, soms stedelijk of regionaal.

9.4 (Inter)Parochiële Caritas Instelling (PCI)

Een belangrijke plaats neemt de PCI in. Zij heeft een lange traditie (zie 2). De meeste parochies kennen een (I)PCI. Er zijn PCI-en die zich beperken tot vermogensbeheer en materiële ondersteuning van mensen in nood. Andere PCI-en functioneren als diaconale

werkgroep (met eigen middelen) of als werkgroep Kerk en Samenleving. Volgens het nieuwe reglement heeft een PCI drie taken^{xxiv[24]}: a) ‘het plegen van overleg met de bestaande diaconale werkgroepen teneinde de betrokkenheid en activiteit ten aanzien van de caritas te bevorderen bij personen of groepen van personen in het gebied van de parochie(s), alsmede de samenwerking met groepen te bevorderen’, b) ‘het verlenen van financiële medewerking aan taken, welke geacht kunnen worden te behoren tot het terrein van de caritas of diaconie’ en c) het beheer van fondsen en het verwerven van middelen ten dienste van beide bovengenoemde taken. Volgens het Reglement is het uitdrukkelijk de bedoeling dat de PCI samenwerkt met het parochiebestuur en met diaconale werkgroepen.

9.5 Het ambt van de diaken

Met zijn Constitutie over de Kerk *Lumen Gentium* heeft het Tweede Vaticaans Concilie in 1964 het ambt van diaken opnieuw ingesteld als een permanent (blijvend) ambt^{xxv[25]}. Het concilie schrijft vóór, mensen te wijden ‘niet voor het priesterschap, maar voor het dienstbetoon’. Dat dienstbetoon wordt nader aangegeven als ‘dienst (diaconia) van de liturgie, van het woord en van de liefde’^{xxvi[26]}. In de *Basisnormen voor de vorming van permanent diakens*^{xxvii[27]} (1998) worden twee belangrijke nadere uitgangspunten geformuleerd: a) het meest kenmerkend en onderscheidend voor de dienst van de diaken dient te zijn de toewijding aan de werken van liefdadigheid en bijstand en het bezielen van gemeenschappen en sectoren van het kerkelijk leven, in het bijzonder wat betreft de liefdadigheid en b) het diakenambt heeft zijn vertrekpunt en eindpunt in de Eucharistie en mag zich niet uitputten in louter sociale dienstverlening.

Diakens dienen te functioneren in het grensverkeer tussen Kerk en samenleving, als bruggenbouwer tussen Kerk en samenleving. De gemeenschap is daarbij niet alleen gevend maar ook ontvangend. Vanuit de gemeenschap, in het bijzonder vanuit de Eucharistie, wordt de diaken naar buiten gezonden en zendt hij anderen naar buiten. Omgekeerd brengt hij weer binnen wat hij heeft gehoord en gezien. Zo kan de tafel van de eucharistie ook de tafel van de armen worden.

9.6 Religieuze bewegingen en bewegingen van leken

Een ander draagvlak voor kerkelijke diaconie (naast, in samenspel met of los van parochies) wordt gevormd door de bonte wereld van kerkelijke religieuze organisaties. In paragraaf 3 werd al gewezen op de grote rol van missionaire en diaconale congregaties. Een aantal daarvan verdwijnt door vergrijzing maar andere zijn zeer levensvatbaar en groeien uit tot ‘bewegingen’ van mensen met religieuze geloften. Daarbij sluiten zich leken aan die hun spirituele en diaconale inzet willen delen. Dan kunnen er weer krachtige werkgroepen ontstaan, zoals ‘Religieuzen tegen vrouwenmishandeling’. Daarbij komen in onze tijd nog verschillende (al of niet kerkelijk erkende, katholieke of oecumenische) religieuze lekenbewegingen. Ook die zijn een gestalte van de Kerk. Te denken valt bijvoorbeeld aan San Egidio, Focolare, de Arkgemeenschappen, St. Vincentiusvereniging.

9.7 Ondersteuning en bemiddeling

Zowel binnen de Kerk als vanuit maatschappelijke organisaties wordt ondersteuning geboden aan diaconale groepen en activiteiten.

Vanuit de Kerk biedt het bisdom ondersteuning binnen de diocesane en de dekenale dienstverlening. Katholieke theologische instituten (als Luce van de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht en de Stichting Theologisch Vormingswerk te Amsterdam) bieden cursussen en trainingen op diaconaal vlak.

In de mondiale diaconale dienst en uitwisseling spelen verschillende Nederlandse katholieke organisaties een rol, als Cordaid/Vastenactie, Missio, Centraal Missie Commissariaat, Pax Christi. Als oecumenische organisatie is Solidaridad actief.

Een eigen rol vervullen organisaties vanuit de Kerkprovincie als Justitia et Pax, en werkgroepen van de landelijke Raad van Kerken, bijvoorbeeld de werkgroep 'De arme kant van Nederland'/EVA.

Ook maatschappelijke organisaties ondersteunen veel kerkelijk diaconaal werk. Dit gebeurt vooral door de werkers van de Stichtingen voor Maatschappelijk Activeringswerk en haar 'koepel' Actioma (Instituut voor activering, innovatie en onderzoek op het gebied van o.a. diaconie). Het maatschappelijk activeringswerk bemiddelt tussen maatschappelijke noden en de inzet van kerkelijke groepen. De MA-werkers stimuleren kerkelijke groepen en parochieverbanden zich naar hun eigen omgeving te richten en daar concrete noden te lenigen.

9.8 Oecumene en interreligieuze samenwerking

Binnen de oecumene zijn we als kerken en christenen op elkaar betrokken. We proberen vanuit verschillende tradities gestalte te geven aan het Evangelie. De diaconie leent zich bij uitstek voor samenwerking. Parochies en kerkelijke gemeenten hebben te maken met dezelfde samenleving. Veel diaconale activiteiten in de stad maar ook op het platteland kunnen alleen in gezamenlijkheid gerealiseerd worden. Dikwijls is de plaatselijke Raad van Kerken een goede bedding. Verschillende kerken vinden elkaar juist in concrete projecten als het bij voorbeeld gaat om een inloophuis of het realiseren van een noodfonds. Ook bij mondiale vraagstukken kan in oecumenisch verband een signaal worden afgegeven en kunnen activiteiten worden ontwikkeld voor armoedebestrijding en bescherming van het milieu. Paus Benedictus XVI heeft erop aangedrongen dat de oecumene niet bij woorden blijft, maar ook daden vraagt. De *Charta Oecumenica* is voor katholieken een betrouwbare gids.

Nederland is een multireligieuze samenleving geworden, met de kansen en de spanningen die daarbij horen. Vanuit de Kerk dragen we bij aan verzoening door interreligieuze dialoog en door het organiseren van ontmoetingen, om zodoende elkaar te leren kennen en te leren verstaan. Ook kan er met name met organisaties van Moslims heel concreet worden samengewerkt in projecten om nood op te lossen of om onrecht te herstellen.

9.9 Bondgenoten

Belangrijke bondgenoten voor de diaconie vormen (soms van oorsprong confessionele) organisaties voor ontwikkelingssamenwerking, noodhulp, vluchtelingenwerk en strijd voor gerechtigheid. Er zijn er die 'geen kruisje op het revers dragen' maar wel degelijk een dienst zijn aan God en Zijn Rijk, zoals bijvoorbeeld Amnesty International. Zo bestaan er ook 'seculiere' initiatieven voor noden en misstanden in onze eigen maatschappij, bijvoorbeeld stichtingen voor vluchtelingenwerk. Daarnaast kennen we organisaties voor zorg als de Zonnebloem. Het is duidelijk dat op deze organisaties niet het stempel 'kerkelijk', laat staan 'katholiek' kan worden gezet. Ook is het wenselijk bij te dragen aan initiatieven van gemeentelijke en provinciale overheden en van de sociale diensten. Bondgenoten kunnen ook weer op hun verantwoordelijkheid worden aangesproken. De vraag is dus hoe wij vanuit de Kerk bondgenoot kunnen worden en soms: hoe we het beste kunnen samenwerken en geleerden versterken.

9.10 Maatschappelijke beïnvloeding

In hun vastenbrief van 2004 *Van uitsluiting en armoede naar solidariteit*^{xxviii[28]} wijzen de bisschoppen de overheid en maatschappelijke organisaties op hun verantwoordelijkheid voor

de zwakkeren in onze samenleving. Vanuit de diaconie kunnen de overheid en andere maatschappelijke organisaties worden aangesproken op die verantwoordelijkheid. Een markant voorbeeld is de zorg voor ouderen.

Deze gestalte van de diaconie wordt vaak getypeerd als ‘helpen onder protest’^{xxix[29]}: mensen die hulp nodig hebben niet in de steek laten, maar ook aan overheden en maatschappelijke organisaties een duidelijk signaal afgeven. Daarbij dient afgewogen te worden wat het meest effectief is: publiek optreden of juist via informele contacten.

10. Contouren van een diaconale structuur

Hieronder wordt kort aangegeven wat de belangrijkste bouwstenen zijn van een diaconale structuur en hoe die op elkaar worden afgestemd. De scharnierpunten in de diaconale structuur, gericht op parochies en parochieverbanden, worden gevormd door: 10.1) de pastorale beroepskracht met het profiel diaconie binnen het pastoraal team, 10.2) het (inter)parochiële diaconaal beraad, 10.3) diaconie in de pastoraatsgroep, 10.4) de (inter)parochiële caritas instelling, 10.5) de (onbezoldigde) diaken, 10.6) de portefeuillehouder diaconie in het parochiebestuur, 10.7) de dekenale diaconaal dienstverlener en 10.8) de diocesane dienstverleners.

10.1 De pastorale beroepskracht met het profiel diaconie

De nieuwe structuur geeft pastorale beroepskrachten een andere positie: niet langer de spin in het web van de plaatselijke geloofsgemeenschap maar, naast het voorgaan in liturgie en het bieden van pastorale zorg, vooral een begeleider en stimulator van die plaatselijke geloofsgemeenschappen. De beroepskrachten functioneren daarbij vanuit een pastoraal team. Omwille van een gericht stimuleren, en tevens om de eigen capaciteiten in een bepaalde richting te ontwikkelen en om overbelasting te voorkomen, wordt elke pastor aangesteld in een van de vier profielen: liturgie, catechese, diaconie of opbouwwerk.

De beroepskracht met profiel diaconie geeft leiding aan de plaatselijke geloofsgemeenschap onder het opzicht van het daadwerkelijk lenigen van nood van mensen en van het leggen van relaties met politieke en maatschappelijke instellingen. Het is zijn taak zijn collega's te begeleiden in het diaconaal handelen^{xxx[30]}. De beroepskracht diaconie kan dus ook geen alibi of 'excuus-Truus/Guus' zijn voor het diaconaal gehalte van de andere pastorale beroepskrachten of van het parochieverband. Diaconie is immers een onmisbare dimensie van geloof en Kerk. Als er een *bezoldigde diaken* in het team aanwezig is, ligt het voor de hand dat deze de functie vervult. Anders doet dat meestal een pastoraal werk(st)er.

Voor aansturing en coaching heeft de beroepskracht diaconie verschillende structurele aanknopingspunten. Allereerst vormt en begeleidt hij het *diaconaal beraad*, waarover meer in het volgende punt. Binnen de afzonderlijke geloofsgemeenschappen bevordert hij, samen met en vanuit het *pastoraal team*, dat een *diaconaal beleidsplan* wordt uitgewerkt, dat er binnen de *pastoraatsgroep* systematische aandacht bestaat voor diaconie en dat *diaconale werkgroepen en projecten* van de grond komen en voortgang vinden. Langs deze wegen kan diaconie beleid worden en handen en voeten krijgen binnen het parochieverband en binnen de afzonderlijke gemeenschappen.

10.2 Het diaconaal beraad

Om de beroepskracht diaconie heen wordt een groep gevormd van enthousiaste mensen met een diaconaal hart. Meestal zullen dit mensen zijn die in de afzonderlijke parochies hun sporen al verdiend hebben in het bestuur en vooral in diaconale werkgroepen. Samen met de beroepskracht behartigen zij de opbouw van de diaconie, zowel op het niveau van het parochieverband als van de afzonderlijke gemeenschappen. Alle bestaande en goede initiatieven komen daarin aan de orde. Het diaconaal beraad is niet alleen bedoeld voor coördinatie en onderlinge afstemming; maar vooral om initiërend te werk te gaan en initiatieven te stimuleren. De groep draagt zorg voor het ontwikkelen van het onderdeel *diaconie in het parochiële beleidsplan*.

10.3 Aandacht voor diaconie in de pastoraatsgroep

De pastoraatsgroep is het gezicht van de plaatselijke geloofsgemeenschap en stimuleert en coördineert alle activiteiten. Alle belangrijke dimensies van het pastoraat worden daarin

behartigd en dus ook de diaconie. De wijze waarop dit vorm krijgt kan verschillend zijn: een persoon met aandachtsveld diaconie, diaconie als structureel agendapunt, enzovoort.

10.4 (Inter-)Parochiële Caritas Instelling

Rekening houdend met de concrete situatie zal elke PCI opnieuw haar plek en functie moeten vinden in de plaatselijke structuren. Minimaal is nodig dat iemand namens de PCI deelneemt in het *diaconaal beraad*, dat de PCI *inspraak* heeft in de formulering van het *diaconaal beleidsplan*, en dat er minstens eenmaal per jaar overleg is met het *parochiebestuur* over de feitelijke financiële ondersteuning van de diaconie. Het is nodig ook de geprofileerde beroepskracht diaconie bij het werk van de PCI te betrekken.

10.5 Onbezoldigde diaken

De meeste parochieverbanden kennen inmiddels een of meer onbezoldigde diakens. Onbezoldigde diakens hebben een voor de hand liggende inbedding binnen het *diaconaal beraad* en in diverse diaconale *werkgroepen* waar zij bij betrokken zijn. Op dekenaal niveau vormen de diakens een *dekenale diakenkring*. Het bisdom kiest ervoor onbezoldigde diakens niet op te nemen in het team van pastorale beroepskrachten. Wel neemt hij deel in het zogenaamde ‘*groot team*’, waarin naast de beroepskrachten ook anderen (emeriti en assistenten) deelnemen die pastoraal betrokken zijn^{xxxii[31]}. Het ligt voor de hand dat er een nauw overleg is en dat er samenwerking bestaat met de *beroepskracht diaconie*.

10.6 Eerst verantwoordelijke voor diaconie in het parochiebestuur

In elk bestuur van de nieuwe parochieverbanden kan iemand zitting hebben met de portefeuille diaconie die goed geïnformeerd is over wat er op het veld van de diaconie gebeurt. Deze overlegt met de beroepskracht en met het diaconaal beraad over het beleid inzake diaconie en helpt zijn medebestuurleden goede afwegingen te maken over de besteding van geld en menskracht.

10.7 Dekonale dienstverlener diaconie

In elk dekenaat is een dekenaal diaconaal dienstverlener werkzaam. Deze werkt primair mét en ten dienste van de pastorale beroepskrachten diaconie in de parochieverbanden. Door deze werkers kunnen zij worden ingezet voor ondersteuning, vorming en toerusting van diaconale profielgroepen en werkgroepen.

10.8 Diocesane dienstverlener diaconie

Het aartsbisdom kent diaconale dienstverleners voor lokale en mondiale diaconie. Ze werken nauw samen en ondersteunen de professionele dienstverleners in de dekenaten. Ze onderhouden landelijke contacten en laten de ontwikkelingen in het diaconale veld doorwerken in het bisdombeleid en stimuleren de uitvoering van dit beleid. Ze brengen het bisdombeleid betreffende diaconie over op verschillende niveaus in het bisdom. Ze coördineren activiteiten ten behoeve van mondiale vorming en fondswerving (het missiesecretariaat). Ze ontwikkelen en stimuleren de ontwikkeling van handreikingen zoals aangegeven in deze kadernota.

In bovenstaande richtlijnen voor een diaconale infrastructuur wordt uitgegaan van de nieuwe parochieverbanden.

Gezien de omvang en de complexiteit van het veld van de diaconie moet ten slotte een opmerking worden gemaakt over het karakter van de organisatie die voor de diaconie gewenst is. Dat zal geen hiërarchische, van bovenaf geregelde organisatie kunnen zijn. Het vraagt een netwerkorganisatie of nog beter: de organisatie van verschillende netwerken. Dit laat onverlet

dat er op het niveau van het bisdom of van een dekenaat zwaartepunten voor de diaconie kunnen gelden. Een concreet parochieverband dient zelf zwaartepunten te onderkennen, anders valt er geen diaconaal beleidsplan te formuleren en kunnen er geen verantwoorde beslissingen worden genomen over geldmiddelen en inzet van pastorale beroepskrachten en vrijwilligers.

11. Langs de diaconale meetlat

Veel vrijwilligers en werkgroepen, besturen en ondersteuners, vragen zich af of men op een goede manier bezig is met diaconie. Het is belangrijk dat ieder die met diaconie bezig is, zich bepaalde vragen stelt. Deze vragen kunnen in zekere zin dienen als een meetlat voor de diaconale praktijk.

Deze meetlat werkt averechts als men denkt aan alle punten te moeten voldoen, of als men denkt dat iedere groep alles zou moeten doen. Juist bij het maken van keuzes kunnen onderstaande vragen helpen: wat is in onze situatie nodig en waartoe hebben wij de mogelijkheden?

- a) Welke stemmen dringen tot ons door, welke mensen en vragen komen bij ons in het vizier: in eigen parochie, de wijk, het dorp, de stad, landelijk, de grotere wereld? Welke problemen in de samenleving en welke mondiale uitdagingen hebben onze aandacht? [Niemand kan aan alles tegelijk werken: selectie is noodzakelijk].
- b) Hoe zit het in ons parochieverband (of ander verband) met de aandacht voor binnen en buiten, voor nabij en mondiaal? [Omzien naar elkaar en omzien naar mensen buiten ons verband, dienen in balans te zijn.]
- c) Welke selectie maken we in de praktijk bij de drie fundamentele aspecten van diaconie: zorg, inzet voor gerechtigheid en werken aan verzoening? Zou onze inzet en aandacht anders gericht dienen te worden? Waartoe hebben wij de mogelijkheden?
- d) Hoe kunnen wij onze diaconale acties en opstelling karakteriseren: is de noodlijdende of ontrecte voorwerp van onze zorg en inspanning of is hij ook onze leermeester en horen we via hen de roep van Christus? Is er sprake van wederkerigheid in de 'diaconale relatie', is er broederschap en zusterschap?
- e) Hoe zorgen wij ervoor dat de ervaringen opgedaan in het diaconale werk doorwerken in het geheel van het functioneren als Kerk en als diaconale geloofsgemeenschap? Die ervaringen kunnen doorwerken in de liturgie (verkondiging, voorbeden, collectes, zending), in de catechese (ontmoetingen, keuze van stof en activiteiten), in de inhoud en de aanwezigheid bij vergaderingen, in de vraag van wie wel of niet bij de geloofsgemeenschap betrokken zijn (welke mensen blijken wij aan te trekken en welke als het ware af te schrikken of af te stoten?) Hoe voedt en verdiept de diaconale praktijk ons parochielevens, en omgekeerd: hoe inspireren wij tot diaconie en ondersteunen wij diaconie?
- f) Hoe doorzichtig en praktisch is de infrastructuur voor de diaconie binnen ons parochieverband? Is er een goed samenspel van alle betrokkenen? Komen de beide stromen van caritas (PCI) en diaconale werkgroepen (zie paragraaf 2) op een goede manier samen? Is er een cultuur van alles in de hand houden en alles coördineren of ook van inspireren en uitdagen tot nieuwe initiatieven?
- g) Hoe benutten wij de externe ondersteuning (van de beroepskracht diaconie, het dekenaat, diocesane en landelijke organisaties?)
- h) Met welke bondgenoten solidariseren wij ons, dichtbij en breder gezien? Welke oecumenische kansen liggen er? [Dat hangt sterk samen met het maken van keuzes: waar je aandacht aan wilt besteden, bepaalt wie je bondgenoten zijn.]
- i) Heeft het parochieverband een beleidsplan, waarin een beleidsplan diaconie een substantieel onderdeel is? Zijn de vrijwilligers in de diaconie betrokken bij de voorbereiding van het beleidsplan? Zien zij de uitvoering zitten en engageren zij zich daar ook mee? Welke ondersteuning krijgen zij en hebben zij nodig?
- j) Hoeveel financiële middelen en menskracht (vrijwilligers en beroepskrachten) worden ingezet voor diaconie? Staat er op de begroting 'geoormerkt' geld voor diaconie?

k) Hoe reageren we snel en adequaat op calamiteiten?

12. Voornemens en aanbevelingen

- a) De Bisdomraad stimuleert goede kadervorming voor vrijwilligers in diaconale werkgroepen en projecten.
- b) Met voortvarendheid zal het bisdom bevorderen dat pastorale beroepskrachten met het profiel diaconie de daartoe vereiste scholing krijgen. Daarvoor zijn ook financiële middelen vrijgemaakt.
- c) De Bisdomraad heeft eenmaal per jaar overleg met de Diocesane Kerkelijke Caritas Instelling en de Diocesane Missieraad aangaande diaconale onderwerpen.
- d) Het bisdom stimuleert de blijvende professionalisering van dekenale diaconale dienstverleners en hun onderlinge samenwerking bij het gestalte geven van het bisdombeleid inzake diaconie.
- e) Het bisdom draagt er zorg voor dat er meer concrete handreikingen ter beschikking komen voor bezinning op en uitbouw van de diaconie, zowel ten dienste van parochieverbanden als in ruimere zin.
- f) Het bisdom stimuleert de samenwerking op het veld van de diaconie met andere kerken, andere religies en maatschappelijke organisaties.
- g) De Bisdomraad vraagt diaconale groepen en organisaties hem uit te dagen om zich uit te spreken over concrete maatschappelijke thema's, die voor de praktijk urgent zijn.
- h) De bisschop bezoekt minimaal eenmaal per jaar een diaconaal project. Bij de keuze van het project worden dekenaten en parochieverbanden betrokken.
- i) Voortbouwend op deze kadernota zal het Bisdom elke vijf jaar zijn beleid betreffende diaconie herijken. De Bisdomraad zal daarbij formuleren wat voor de nabije toekomst de belangrijkste speerpunten zijn.
- j) De Bisdomraad stimuleert elk dekenaat en parochieverband tot het opstellen van een diaconaal beleidsplan als integraal onderdeel van het totale beleidsplan.
- k) Volgens het Reglement (art.21,1) legt het bestuur van de PCI jaarlijks verantwoording af aan de bisschop. Het PCI bestuur informeert het parochiebestuur in een gezamenlijke vergadering en geeft bekendheid aan parochianen over de belangrijkste punten (art.21.5).

NOTEN

^{i[1]} Zie Mattheus 6, 9-13). Alle bijbelcitaties in deze nota worden gegeven volgens de nieuwe vertaling van 2004.

^{ii[2]} Dietrich Bonhoeffer, *Verzet en Overgave*. p.295

^{iii[3]} Deze nota werd voorbereid door een commissie vanuit de Diocesane Kerkelijke Caritas Instelling (DKCI) en de Diocesane Pastorale Dienstverlening (DPD). De commissie bestond uit: John Brohm en Ina van de Bunt (DPD), Ton Kremer en Irene Vriens, voorzitter (DKCI) en Gerard Groener (tekstschrijver). In de voorbereiding werden vijf consultatiegesprekken gevoerd met diaconale werkers, diaconale en missionaire organisaties en deskundigen uit opleiding en theologie. Een eerste versie werd besproken in de Bisdombraad van 17 maart 2005. De Bisdombraad heeft de nota vastgesteld in zijn vergadering van 22 september 2005.

^{iv[4]} Notitie Beleidskadernota Diaconie, april 2004.

^{v[5]} Overal waar in deze nota de mannelijke vorm wordt gebruikt dient meestal ook het vrouwelijke equivalent te worden gelezen.

^{vi[6]} *De netten in het diepe*, notitie Aartsbisdom, zomer 2000

^{vii[7]} *Op weg naar missionaire geloofsgemeenschappen*, Werkmap Aartsbisdom Utrecht 2003. De kadernota diaconie gaat uit van de begripsomschrijvingen, zoals vastgesteld in genoemde werkmap.

^{viii[8]} Voor een uitvoerige geschiedenis, zie: *Barmhartigheid en gerechtigheid. Handboek diaconiewetenschap*, Kok, Kampen 2004, vooral p. 116-203. Toegespitst op de situatie in de Rooms-Katholieke Kerk schreef Henk Meeuws twee artikelen: 'Diaconie en caritas in de Rooms-Katholieke Kerk' in: *Barmhartigheid en gerechtigheid*, p.52-60 en *Een kerk die niet dient, dient tot niets. Diaconie en caritas in de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland*, Edmund Husserl-Stichting, Amsterdam, 2005.

^{ix[9]} Meeuws (2005), p. 5.

^{x[10]} Algemeen Reglement I,1.

^{xi[11]} Meeuws, (2004) p. 54.

^{xii[12]} Wissink Jozef (2003) 'Een kerk met toekomst. Vingeroefeningen voor een praktische ecclesiologie', in: Hellemans, S., W. Putman en J. Wissink, *Een kerk met toekomst? De katholieke kerk in Nederland 1960-2020*. Zoetermeer: Meinema, 138-160. citaat p. 148.

^{xiii[13]} Meeuws, (2004) p. 56.

^{xiv[14]} Wissink (2003) o.c. 145.

^{xv[15]} Decreet over het lekenapostolaat *Apostolicam Actuositatem* nr.5.

^{xvi[16]} Rob van Kessel, *Zes kruiken water. Enkele theologische bijdragen over kerkopbouw*. Hilversum, Gooi & Sticht 1989, 113-114.

^{xvii[17]} Meer uitvoerig bij: Gerard Groener, *Ingewijd en toegewijd. Vorming en profiel van de parochiepastor*, Zoetermeer: Meinema 2003, 338-340

^{xviii[18]} 'Als uitgangspunten staan bij christenen centraal: de waardigheid van iedere mens en het recht (en de plicht) om te leven in vrijheid en verantwoordelijkheid, in verbondenheid met anderen. De morele beginselen die daaruit volgen vragen om sociale verantwoordelijkheid en solidariteit, om subsidiariteit, om een cultuur van overleg en participatie, om aandacht voor arbeid en zorg... Paus Johannes Paulus II heeft aan dit katholieke sociale denken sterk impulsen gegeven. Het woord 'solidariteit' staat bij de Paus, op grond van het Evangelie, centraal. Hij omschreef 'solidariteit' eens als: "Het vaste en volhardende besluit om zich in te zetten voor het algemeen welzijn van allen en van ieder, omdat wij werkelijk allen verantwoordelijk zijn voor allen". U mag dus van ons, katholieken, verwachten, dat wij niet louter gericht zijn op ons individuele zieleheil en onze eigen katholieke gemeenschap, maar dat wij medeburgers willen zijn die hun rijkdommen en kundigheden willen inzetten voor het algemeen welzijn". Toespraak Adrianus Kardinaal Simonis op het symposium 'Lessen voor de toekomst' van de Provincie Utrecht, 13 februari 2003.

^{xix[19]} Zie Baart 'Diaconaal handelen', in: *Barmhartigheid en gerechtigheid. Handboek diaconiewetenschap*. Kampen: Kok, 2004, 282-293.

^{xx[20]} Baart *Een theorie van de presentie*, 795. Voor een inleiding in de presentiebenadering zie Groener o.c. 250-260.

^{xxi[21]} *Een theorie van de presentie*, 749.

^{xxii[22]} Zie ook Groener 2003, 331-335.

^{xxiii[23]} Idem 333.

^{xxiv[24]} Reglement artikel 3, punt 2.

^{xxv[25]} Het aartsbisdom Utrecht heeft het ambt van diaken serieus genomen en gewerkt aan de vorming van permanente diakens. De visie op het ambt van diaken is vastgelegd in *Het profiel van het permanent diaconaat in het Aartsbisdom Utrecht* van mei 2002. Ons bisdom heeft aanvankelijk vooral gekozen voor de opleiding en wijding van mannen voor het *onbezoldigd* diaconaat.

^{xxvi[26]} Lumen Gentium nr. 29.

^{xxvii[27]} *Ratio fundamentalis institutionis diaconorum permanentum*, Rome 1998. Vertaald als: *Basisnormen voor de vorming van permanent diakens*, nr. 9.

^{xxviii[28]} *Van en armoede naar solidariteit*, bisschoppelijke vastenbrief 2004.

^{xxix[29]} *Helpen onder protest* is de titel van een handreiking voor kerkelijke, materiële hulpverlening, uitgegeven door de Werkgroep Arme kant van Nederland, EVA en Kerk in Actie, Utrecht/Amsterdam 2004.

^{xxx[30]} *Profileren in het parochiepastoraat*, p. 31

^{xxxi[31]} *Positie en functioneren van diakens op weg naar missionaire geloofsgemeenschappen*, *Analecta*, september-oktober 2005.

Zonder toestemming mag uit deze uitgave zo vaak en zo veel mogelijk gekopieerd en geciteerd worden ten behoeve van het dienstwerk in de samenleving.